

DOĞU'DA ŞANS VE KADER BATI'DA SEBEP VE SONUÇ¹

AHMED EMİN

Çeviren: Doç. Dr. Nevin KARABELA*

Doğu'yu Batı'dan ayıran konulardan biri Doğu'da şans ve kader fikrinin yayılması, Batı'da ise sebep ve sonuç fikrinin yaygın olmasıdır. Doğu'da her şeyde inanç ve kadere inanıldığını görürsün. İşte bu kaderinden dolayı mutludur, bu bedbaht, o zengin, diğeri de fakirdir. Şayet biri adım attığında ona hayır ya da şer isabet etse bu kadere veya şansa yüklenir. Hasta kaderinden dolayı hastalanır, iyileşir veya ölür. Olaylar zinciri bunun gibi birbirini takip eder. Batılı ise, başka şekilde düşünür. Onlarda bir birey bir sebepten veya sebeplerden dolayı mutlu veya bedbaht olur. Bu sebepler; iyi veya kötü eğitim, düzgün veya bozuk ortam, dostluk kurulan iyi veya kötü arkadaşlardır. Fakir veya zengin olmanın sebebi; insanın çalışkanlığı veya tembelliği, kendisine uygun olan veya olmayan mesleği seçimi, sosyal çevre düzeninin düzgün veya bozuk olmasıdır. Toprak tarıma uygun olabilir veya zararlı böceklerden dolayı uygun olmayabilir, hava şartları tarıma uygun olabilir veya olmayabilir. Bunların hiçbiri şans veya kaderden dolayı değildir. Bir gerekçe bulunamadığında şöyle der: "Bu başarı veya başarısızlığın bilinmeyen bir sebebi var. Bunu anlamaya çalışacağım."

Belki de bunun sebebi bizzat dinden kaynaklanmasa da Doğu'daki hayatın birtakım evhamlar ve hurafeler üzerine bina edilmesidir. İslam dini çalışmayı emreder, gayretlice çabalamayı ister, önce (deveyi) bağlayıp sonra tevekkülü tavsiye eder. Gökyüzünden ne bir altın, ne de gümüş yağar. Fakat sonradan ortaya çıkan Eş'arî gibi bazı mezhepler ateşin (kendi kendine) yakmayacağını ve suyun da (kendi kendine) kandırmayacağını, ancak Allah'ın ateşle birlikte yanmayı yarattığını, suyla beraber de suya kanmayı yarattığını söylerler. Bunun gibi öğretiler mutlak bir biçimde kader inancına bağlı kimselerde görülür.

Buna karşılık Batı'da bilimsel eğitim yayılmıştır. Bu anlayıştaki insanlar genellikle hayatlarını sebep ve sonuç üzerine bina ederler. Buna göre sıcaklık cisimlerde genişlemeye yol açar, soğuk ise büzleştirir. Hastalık, insanlara mikroplar yüzünden bulaşır. Bu mikroplardan korunması halinde, hastalık bulaşmaz. Mikrop tanınırsa hastaya iyileşme imkânı verir.

Bunların hepsi Doğu'da tevekküle ve tembelliğe, Batı'da ise aktif bir şekilde çalışmaya sebep olmuştur. Bu kader anlayışını gösteren hikâyelerden birisi şöyle anlatılır: "Köyün birinde bir adam atını kaybeder. Komşuları onu teselliye gelirler. O da, buna gerek yok, hiç kimse hayır şerri bilemez der. Sonra atını bulur. Bu sefer komşuları tebrik etmeye gelirler. Adam onlara

---

¹ Çevirisi yapılan metin Ahmed Emin'in *eş-Şark ve'l-Ğarb* adlı eserinin dördüncü bölümüdür. Bkz. Ahmed Emin, *eş-Şark ve'l-Ğarb*, Kahire, 1955, s. 71-75.

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

öncekine benzer şeyler söyler. Bir süre sonra adamın oğlu ata biner. Üstünden düşerek ayağını kırar. Bunun üzerine komşuları teselliye gelirler. Adam yine öncekine benzer şeyler söyler. Ne tesadüf ki, o zaman ülke bir savaşa girer. Kral sağlıklı gençleri toplayıp savaşa götürür. Adamın çocuğu ise savaşa alınmaz. Komşuları adamı kutlamaya giderler. Onlara beni ne kutlayınız, ne de teselli ediniz der.” Bu hikâyeye bize kadere güvenmen felsefesini açıklar. Bu sebeple Doğulular başarılarını veya başarısızlıklarını kendilerinde olan bir şeye değil, kadere bağlarlar.

Her iki tarafın da bu konuda aşırıya gittiği görülmektedir. Kadere doğru bir şekilde inanmanın insanın çalışmasına engel olması mümkün değildir. Çünkü sonuç onun üzerine kurulmuştur. Şu açık bir gerçektir ki, çalışmak, yetenek ve zekâ genellikle başarıya, aksi de genellikle başarısızlığa sebep olur. Sebep ve sonuca dayalı iman anlayışının kusuru; bazen bir projenin başarılı olması için tüm araçlar son derece özenle ve yetenekle kullanılır, sonra başarısız olunur, sebebi de bilinmez. Bazen de bu araştırılmamış bir proje olur, bu projede diğer projedeki adamlar gibi yetenekli insanlar çalışmaz, ama sonrasında tesadüfen başarılıdır. Piyango biletleri yüz bin veya daha fazla sayıda olabilir. İnsanlardan birisi en büyük ikramiyeyi kazanır. Kazanan kişi insanların ne en zekisi, ne de en hünerlisidir. Bu ve benzeri olayları ilmi olarak gerekçelendirmek imkânsız olmasa da, zordur. Bu hususta en ideal yöntem kadere çalışmayı ve gayreti engellemeyecek sınırlar içinde inanmak, sebep ve sonuca ise kadere ve şansa alan bırakacak sınırlar içinde inanmaktır. Bu ne kadar uzak bir ihtimal! Çünkü aşırılık insanların fitratında var.

Eskiden okuduğum hoşuma giden şu hikâyeyi anlatmak yerinde olacaktır. Bir gün kral ve veziri şans olup olmadığına dair tartışırlar. Kral şansını kabul etmez, vezir ise şansa inanır. İkisi arasında tartışma uzayınca kral vezire şöyle der: Bana şansın varlığına dair bir delil getir. Vezir güneşin batışını bekler. Yolda yürüyen iki kişiyi yakalar ve karanlık bir hücreye atar. Onlardan biri çalışkan, diğeri ise tembeldir. Çalışkan olan hücrede bulunan şeyleri inceler ve içinde tanelerin bulunduğu bir kap bulur. Bir kısmını ağzına alır. Bunların leblebi olduğunu anlar. Diğer taraftan kabın içindeki çakıl taşlarını fark eder ve onları tembel olana atar. Sabah olup, hücre aydınlandığında, bu çakıl taşlarının elmas olduğu ortaya çıkar. Görünen odur ki, çalışkan olan leblebi yemiş, tembel ise elmas kazanmıştır. Bundan sonra, vezir elde ettiği bu delilden sevinç duyarak kralın yanına gider ve ona şu hikmetli sözü söyler: “Şansın varlığına inandım, ama bir kabtaki leblebilerin arasında bulunan elmas kadar.”

İdeal olan; bir insanın hayatını sebep ve sonuç üzerine inşa edip, kaderi inkâr etmemesi ve kadere bel bağlamamasıdır.

Şayet kader konusunda Doğu ile Batı arasında fark olduğunu söylersek, bunun anlamı her Doğulunun hayatını sırf kader anlayışına dayandığı ve her Batılının da yaşamını sebep ve sonuca göre kurduğu değildir. Doğulular arasında sebep ve sonuca inanan ve hayatını ona göre şekillendirenler olduğu gibi, Batılılar arasında da şansa güvenenler vardır. Bizim tesbitlerimiz Doğu'nun da Batı'nın da çoğunluğuna dayandırılarak yapılmıştır.